
Veranderingen in de repartitie der industrieterreinen van de agglomeratie Łódź

---

door **Jolanta Jakóbczyk-Gryszkiewicz**

Deze studie is een poging tot reconstructie van vroegere industrievestigingen op het grondgebied van het hedendaagse Łódź, hoe die industrieterreinen gelokaliseerd waren in de 19de eeuwse steden en wat er sindsdien in het systeem veranderde.

Men beschouwt als industrieterrein de oppervlakte horend bij de industriële vestiging. Aldus gedefinieerd maakt men een verder onderscheid tussen de oppervlakte direkt aan het produktieproces verbonden (fabricage, opslag, inwendig transport en administratie) en deze indirekt aan de produktie verbonden (sociale voorzieningen, diensten, groene ruimtes).

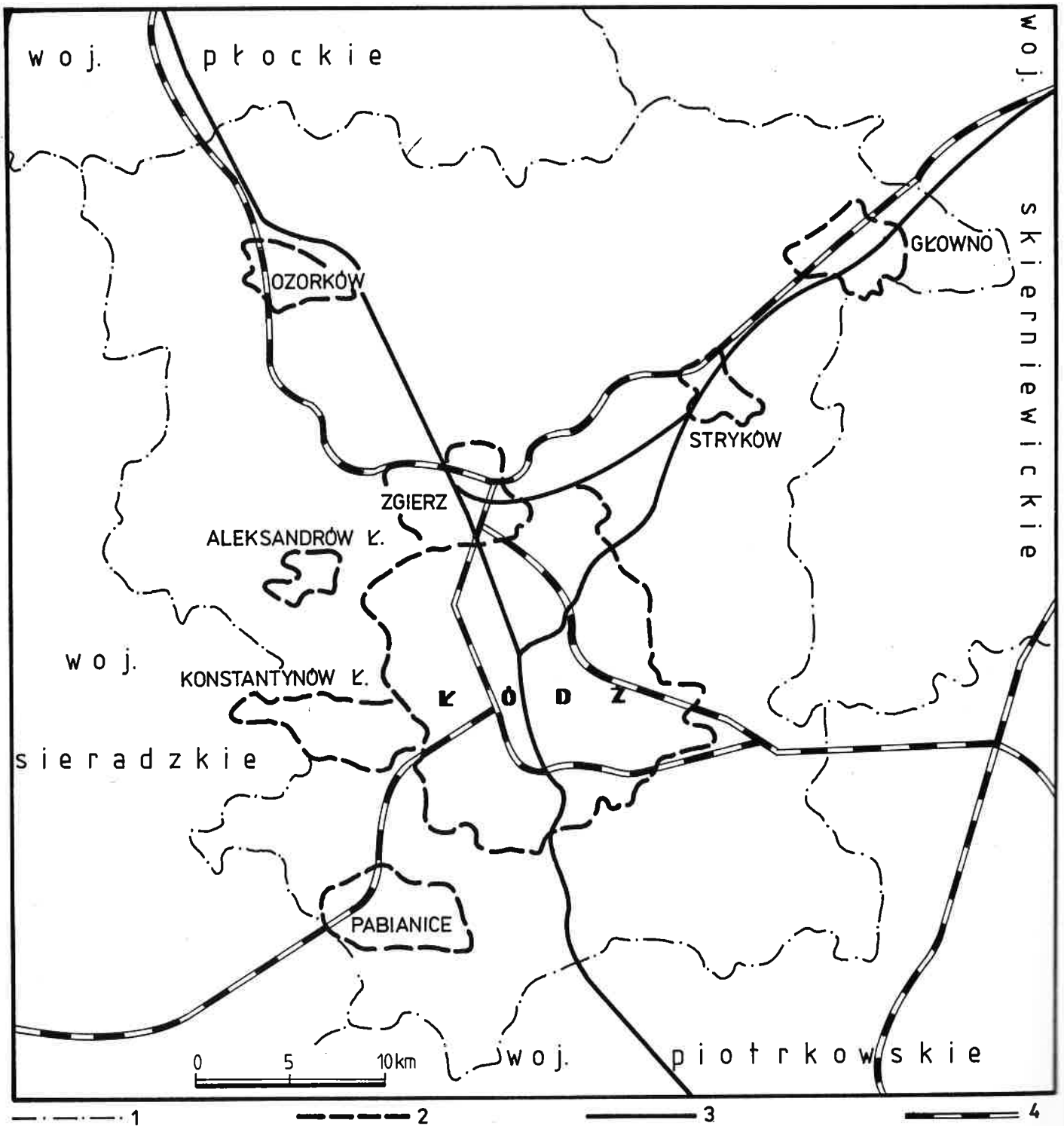
Het urbanisatieproces dat het ontstaan van de agglomeratie van Łódź tot stand bracht, begon in de 19de eeuw en is nauw verbonden met de ontwikkeling van de textielindustrie in deze gewesten. De overheid van het in 1815 opgerichte Poolse rijk, besloot kolonies voor de lakenhandel op te richten net buiten de middeleeuwse steden zoals **Zgierz**, **Pabianice** en **Łódź**. Los van deze initiatieven of juist in navolging ervan stichtten grootgrondbezitters gelijkaardige kolonieën zoals **Ozorków**, **Aleksandrów Łódzki** en **Konstantynów Łódzki**.

Łódź, Zgierz en Pabianice waren in deze periode bestuurssteden, wat een planmatige aanpak toeliet zonder te moeten overgaan tot onteigeningen. De gebieden van Ozorków, Aleksandrów L. en Konstantynów L. behoorden als dorpen en pachtgoederen toe aan privé-eigenaars, vastbesloten op

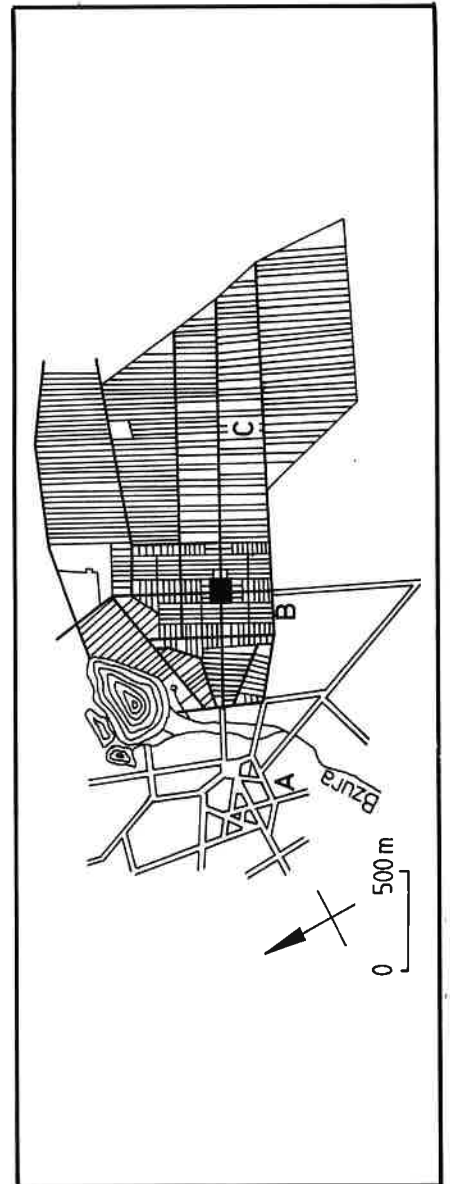
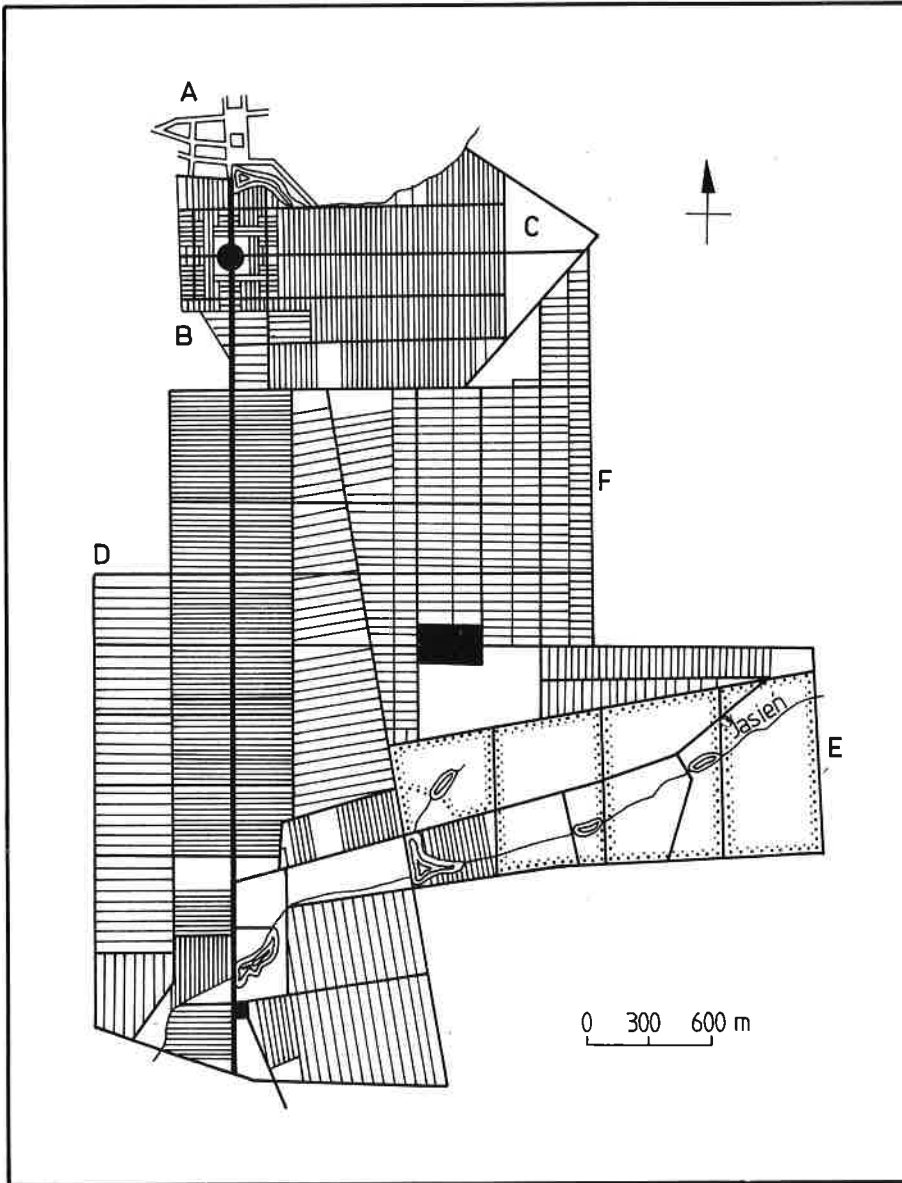
eigen terrein kolonies op te richten. Gelijkaardige pogingen in twee andere nabijgelegen (eveneens middeleeuwse) steden, **Stryków** en **Głowno**, zijn gestrand, en de industrie heeft er zich pas in het begin der twintigste eeuw gevestigd. Deze steden maken ondertussen wel integraal deel uit van de agglomeratie van Łódź (fig. 1).

De bloeiende handel met Rusland heeft het stichten van dergelijke steden fel in de hand gewerkt. Łódź en de andere steden zijn daarvoor ideaal gesitueerd. Ze waren gelegen aan de rand van uitgestrekte bossen, een voorraad aan overvloedig en goedkoop bouw materiaal. Het netwerk van stromen en rivieren (vooral voor wat Łódź betreft, gelegen op een waterscheiding van 1ste klasse) garandeerde een voldoende kubiek water nodig voor de (toen) nieuwe technologische processen gebruikt in de *manufacture*. Langs de wegen die de terreinen doorkruisten, (wegen) *van fabrique* genoemd, kwamen in de lakennijverheid gespecialiseerde ambachtslui van het oosten toegestroomd, vanuit Bohemen, Saksen en Groot-Polen.

De urbanisatieplannen van de zes voornoemde steden waren gelijkaardig (fig. 2, 3, 4). In Łódź, Zgierz en Pabianice richtte men naast de middeleeuwse kern nieuwe steden op, samengesteld uit vier symmetrische blokken in dambordvorm, onderverdeeld in percelen en door parken omringd. Elke wever kreeg er zijn eigen lap grond. Ozorków, Aleksandrów L. en Konstantynów L. bezaten zelfs geen middeleeuwse kern, dus

1. Steden van de textielagglomeratie
 Łódź in het licht van de administratieve
 onderverdeling en van het wegennet
 1. limieten van de buurschappen
 2. limieten van de steden
 3. hoofdwegen
 4. spoorwegen

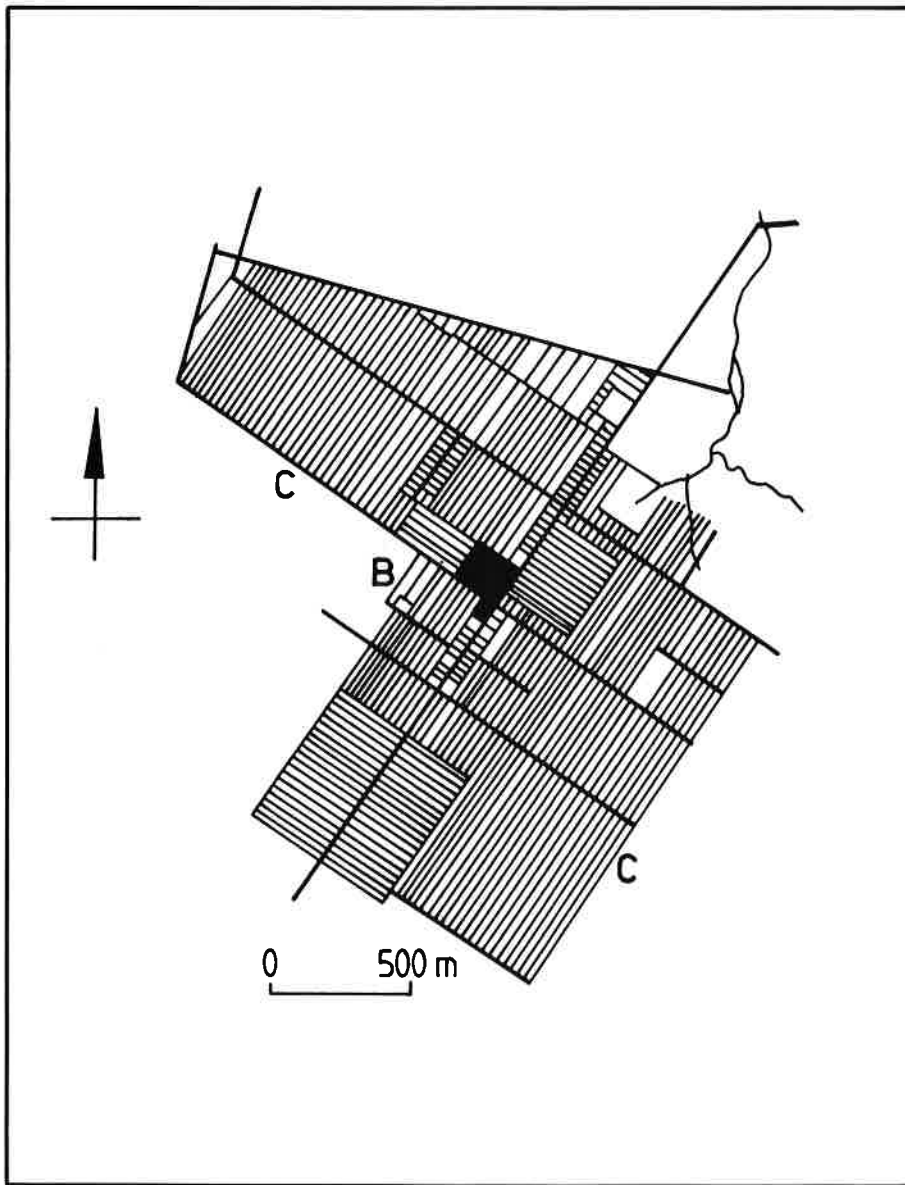
vormden de ingeplante industrieterrinen zelf er nieuwe steden. Zeker zijn nog andere dergelijke steden in Polen opgericht. Maar de vlugge ontwikkeling van Łódź (nog altijd het centrum van de Poolse textielnijverheid) vindt haar oorsprong in het feit dat toen beslist werd er naast de lakennijverheid, ook de wol- en katoenindustrie op te richten.

De stad, gesticht tussen 1824 en 1827, noemde men **Lódka** (fig. 2). De industriële basis van dit gehucht werd gelegd door de hydro-industriële georganiseerde terreinen in de vallei van de **Jasien**. Daar draaiden al lang watermolens, later omgebouwd tot volmolens en kalanders, naast linnenblekerijen. Dit modelsysteem vervulde de functie van industrieterrein naar behoren.

De **Nieuwe Stad** van 1840 was het laatste kwartier dat naar 19de eeuwse plannen werd opgetrokken (fig. 2). In principe had ze geen industrieel karakter, maar diende als territoriale reserve voor de zich dynamisch ontplooiende stad.

Het jaar 1839 zou een mijlpaal betekenen in de ontwikkeling van de textielnijverheid te Łódź. Dat jaar installeerde de fabrikant **L. Geyer** de eerste stoommachine van de streek.

In de tweede helft der 19de eeuw kenden Łódź en de nabije steden een razendsnelle en spontane industriële ontwikkeling dank zij het, door de uitzonderlijk goede omstandigheden van de regio aangetrokken, buitenlands kapitaal. De investeerders (vooral van Duitse oorsprong) maakten er fortuin op één generatie tijds. Chaos

2. Plan van Łódź op het einde der 19de eeuw

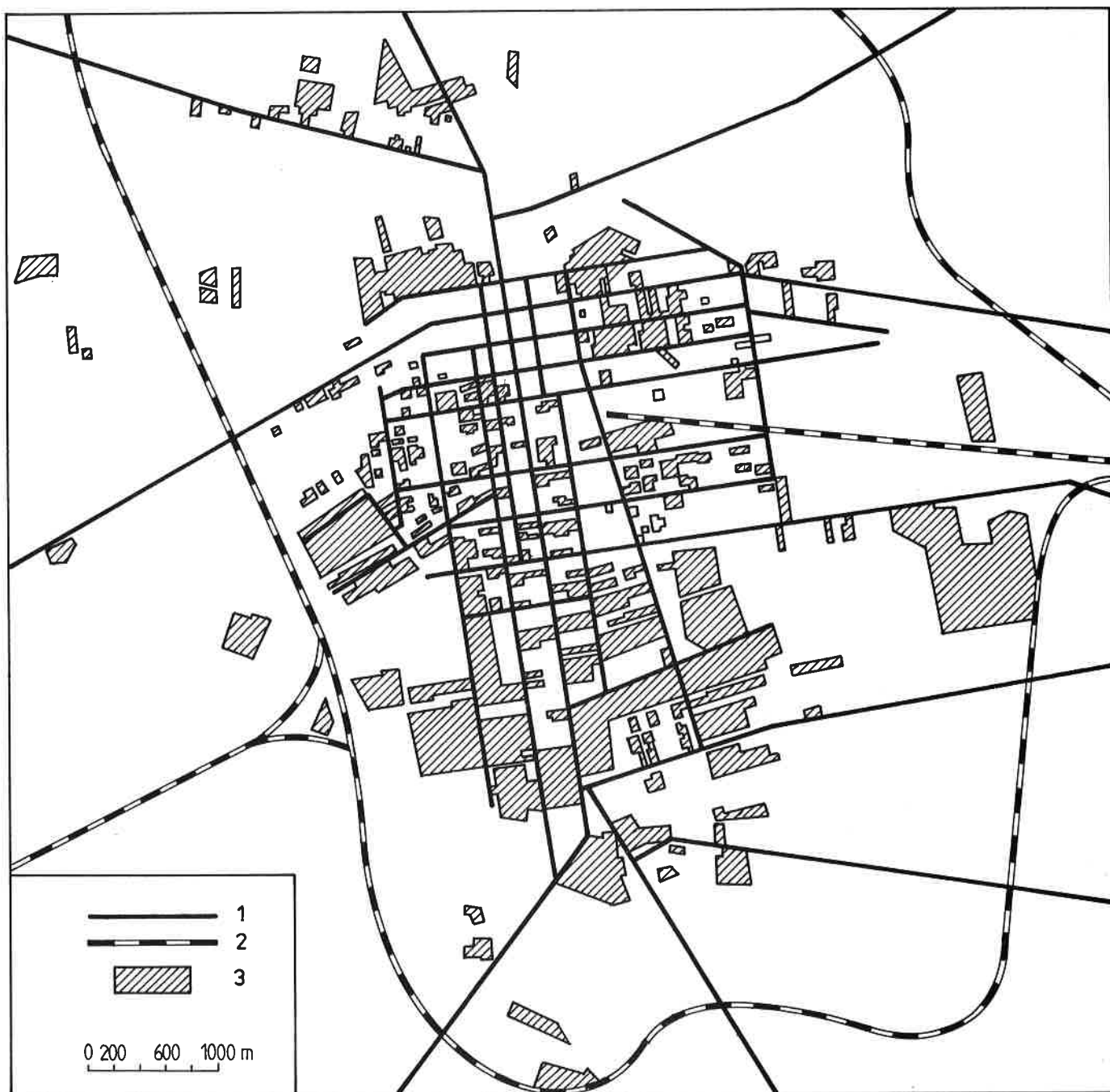
- A. oude stad
- B. nieuwe stad
- C. tuinen van de nieuwe stad
- D. de stad Łódka
- E. hydro-industriële eigendommen

3. Plan van Zgierz in het midden der 19de eeuw

- A. oude stad
- B. nieuwe stad
- C. tuinen van de nieuwe stad

4. Plan van Aleksandrów Łódski in het midden der 19de eeuw

- A. oude stad
- B. nieuwe stad
- C. tuinen van de nieuwe stad

5. Verdeling der industrieterreinen te
 Łódź tot 1939
 1. straten
 2. ringweg
 3. industrieterreinen

op stedenbouwkundig en architecturaal gebied was daarvan het resultaat.

Deze sterke expansie vond bovendien ook zijn oorsprong in de technische vooruitgang, de afschaffing van het feudalisme en de opheffing van de tolgrenzen na de opstand van november 1831.

In 1866 werd ook de eerste spoorlijn geopend. Deze lijn, eveneens van *fabrique* genoemd, was een afsplitsing van de verbinding **Warschau-Wenen** en deed, van de reeds voornoemde zes steden, alleen Lódz aan. Lódz, tweedeplanstad in het begin der 19de eeuw, was ondertussen uitgegroeid tot de belangrijkste van de streek.

Bij de ontwikkeling van de *manufacture* naar **fabriek** vermengden zich de industriële met andere terreinen, waaronder ook deze bestemd voor bewoning. Dit is nog steeds duidelijk zichtbaar in de stadscentra van de agglomeratie van Lódz omdat de industrie deze centraal gelegen terreinen niet heeft verlaten. In de jaren zestig en zeventig van vorige eeuw, rezen zowat overal enorme op compacte oppervlakte opgetrokken industriële complexen op. Ook te Lodz stichtten grote fabrikanten zoals **J. Poznański**, planologisch zeer interessante vestigingen, waar naast één der grootste katoenfabrieken van Europa, ook het stadspaleis van de eigenaar, woningen, een school en het ziekenhuis voor de arbeiders werden gebouwd. Ook te Pabianice (met **Kruche-Ender**) en in Ozorków (met **F. Schlösser**) kende men dit fenomeen.

Van de hedendaagse industriële terreinen in de agglomeratie van Lódz bestond meer dan 67% reeds vóór wereldoorlog I, en meestal zelfs van vorige eeuw

In het Interbellum traden kleine verschuivingen op. Nieuwe terreinen vergrootten het potentieel met 10%, maar in Lódz zelf heeft men daarna geen nieuwe inplantingen meer verwezenlijkt. Dit was te wijten aan het isolement waarin Polen zich na de onafhankelijkheid bevond. De investeringen in andere steden behelsden meestal niet de textielnijverheid.

Na de tweede wereldoorlog, en dan vooral in de zestiger en zeventiger jaren, werd meer dan 20% van de industrieterreinen van de agglomeratie van Lódz gecreëerd. De terreinen van de meestal kolossale industriële inplantingen zijn

nabij de administratieve grenzen gelegen (fig. 6). In de loop van de voorbije honderd jaar verhuisden de industriële terreinen vanuit het stadscentrum naar de randgebieden (fig. 5 en 6.).

Bijna de helft van de industrieterreinen van de agglomeratie van Lódz zijn ingenomen door de lichte industrie, waarvan 39% textiel. Lódz zelf onderscheidt zich door het hoogste percentage aan industrieterreinen (67% van de agglomeratie) (tabel 1). Deze terreinen kennen eveneens een hoge dichtheid (0.843), zijn gelokaliseerd op een derde van de totale stadsoppervlakte (fig. 5 en 6) en concentreren zich in principe in het centrum met uitlopers naar het noorden, noord-oosten, zuiden en zuid-westen. De totale oppervlakte ervan kan worden opgesplitst in twee duidelijk van elkaar te onderscheiden delen: het noorden en het zuiden. Het zuidelijk deel beslaat de oude hydro-industriële eigendommen, later geannexeerd door **K. Scheibler** en **L. Grobman** (fig. 5). Tegenwoordig bevinden zich hier nog altijd de grootste katoenfabriek van Lódz (oud bedrijf **K. Scheibler**) en andere minder belangrijke ondernemingen in deze branche.

In het noordelijk deel concentreren zich de industrieterreinen in de vallei van de **Lódka** en behelzen o.a. de oude fabriek van **J. Poznański** (tegenwoordig één der grootste katoenondernemingen), de oude katoenfabriek van **Biderman** en de **brouwerij** van Lódz.

In het oostelijk gedeelte ligt het complex van de voormalige *manufacture* **J. Kunitzer**, die nu drie ondernemingen herbergt: één voor katoenverwerking, één voor textielmachines en één voor synthetische vezels.

Alle centraal gelegen en aanpalende industrieterreinen daterend uit de 19de eeuw zijn begrensd door de ringspoorweg (fig. 5) die tot 1939 samenviel met de administratieve limieten van de stad. Dit centrale deel neemt nog altijd het leeuwenaandeel van de industrieterreinen voor haar rekening, maar heeft na de tweede wereldoorlog toch enkele veranderingen ondergaan. Naast de totale liquidatie van bedrijven die men naar elders heeft verplaatst (waardoor meer dan 60 percelen hun industriële functie verloren) kregen andere een gedeeltelijke inkrimping opgelegd. Dit sloeg vooral op niet direkt aan de produktie gebonden oppervlakte, zoals de paleizen, parken en tuinen eens aan de fa-

brikant zelf toebehorend. Langs-
heen de **Jasien** heeft men zo meer
dan 45 ha voor de stad bijgewon-
nen. Dezelfde werkwijze wordt
ook in andere steden van de agglome-
ratie van **Lódź** toegepast.

Na de tweede wereldoorlog werd
een verschuiving van de stads-
grenzen doorgevoerd waarbij de
oppervlakte van **Lódź** vier keer
vergrootte. Daar zijn ook de terrein-
en van het oude **Ruda Pabianic-
ka** binnen de stadsgrenzen geval-
len, waarna men ook daar nieuwe
industrieën heeft opgericht.

Op de terreinen in 1945 bij **Lódź**
geannexeerd, in principe op het
noord-oostelijk en zuid-westelijk
deel, zijn in de zestiger en zeventig-
ger jaren grote industriële inves-
teringen gebeurd. Men ontwikkelde
er nieuwe industrietakken
zoals energetica, mechanica, elec-
tro-technica en kunstvezel.
Nieuwgebouwde structuren vorm-
den daar uitgestrekte kwartieren
met opslagplaatsen (fig. 6).

Van alle steden der agglomeratie
van **Lódź** bezit **Zgierz** de hoogste
concentratie van industrieterrein-
en (0.897). Een aanzienlijk deel
van de stadsoppervlakte is inge-
nomen door o.a. een grote verffab-
riek (tabel 1). Deze laatste is ge-
sticht op het einde van vorige
eeuw maar bereikte haar huidige
omvang pas enkele jaren geleden
(72% van de oppervlakte van de
industrieterreinen en 6% van de
stedelijke oppervlakte). Daar-
naast nemen nieuwe vestigingen
van wol, chemie en mechanica,
gebouwd in de zestiger jaren van
onze eeuw een belangrijke plaats
in het stadsweefsel in. De overige
inplantingen daterend uit de 19de
eeuw zijn her en der over de stad
verspreid en beslaan 12% van de
industrieterreinen en 15% van de
stedelijke oppervlakte. Ze zijn ge-
lokaliseerd in het stadscentrum, in
de oude **Nieuwe Stad**, en in de val-
lei van de **Bzura** die er ook de
grens van vormt.

De industrieterreinen van **Pabia-
nice** beslaan zowat 40% van de
totale stedelijke oppervlakte, een
aanzienlijk hoge index van 0.833.
De hoogste concentratie ligt in het
stadscentrum (de 19de eeuwse
nieuwe stad) en ten noorden
(nieuw na-oorlogs industrieel
kwartier). De grootste vestigingen
bevinden zich echter in het cen-
trum, nl. de katoenfabriek van wij-
len **Kruche-Ender**, een bedrijf
voor pharmaceutica en een am-
poulen-fabriek (investeringen uit
het Interbellum), allemaal gelegen
in de vallei van de **Dobrzynka**.

De hoogste concentratie van in-
dustriën in de agglomeratie van
Lódź strekt zich uit langsheen de
meridianen doorheen het centrum
van **Lódź**, van **Pabianice** tot het
zuid-westen van **Zgierz** in noorde-
lijke richting. Daarnaast bestaan
eveneens twee geïsoleerde indus-
triële concentraties te **Ozorków** en
te **Głowno**.

In **Ozorków** zijn de 19de eeuwse
katoenvestigingen van **F. Schlös-
ser** dichtbij het centrum gesitue-
erd en enkele grote kledings-
bedrijven, gesticht na wereld-
oorlog II, in het noorden van de
stad.

In **Głowno** daarentegen bevinden
zich de grote vestigingen (mecha-
nica) ten zuiden van de stad, bui-
ten de residentiële wijken, terwijl
kleine industriële inplantingen in
het centrum van de stad met de
woongebieden zijn verweven.

Alleen in **Stryków**, waar de indus-
trie voor het overgrote deel na we-
reldoorlog twee is ingeplant lig-
gen de industrieterreinen ver-
buiten de woonkern.

Besluit

De centrale ligging is dus het ge-
meenschappelijk kenmerk van de
industrieterreinen in de agglome-
ratie van **Lódź** (met uitzondering
van **Głowno** en **Stryków**). De ter-
reinen van de industrieën gesticht
in de twintiger jaren van vorige
eeuw zijn nog steeds goed aan-
wijsbaar in het stadsweefsel. In
de tweede helft der 19de eeuw
heeft men er de *manufactures* ver-
vangen door textielfabrieken die
tot op de dag van vandaag bleven
draaien en waarvan de architec-
tuur praktisch ongewijzigd bleef.
Bepaalde terreinen in het stads-
centrum zelf werden geliquideerd
(ca. 27%) andere sterk in opper-
vlakte gereduceerd.

De ontwikkeling der industrieter-
reinen is bijna zonder uitzonde-
ring geremd door de crisis en het
verlies van afzetmarkten in het In-
terbellum, periode waarin **Lódź**
geen enkel industrieterrein bij-
won.

Vestigingen in andere steden ge-
durende die periode, situeren zich
dichtbij het 19de eeuwse gedeel-
te.

Na de tweede wereldoorlog heeft
men in **Lódź**, **Pabianice** en **Zgierz**
grote industrieën ingepland dicht-
bij de (toen verplaatste) admini-
stratieve grenzen. Ze vormen er
duidelijk afgebakende kwartieren
van industrie en opslag.

6. Industrieterreinen ingericht na WO II
1. straten
2. ringweg
3. industrieterreinen

Oriënterende bibliographie

- DUMATA K., 1974, *Przemiany przestrzenne miast i rozwój osiedli przemysłowych w Królestwie Polskim w latach 1831-1869*, Ossolineum, Wrocław
- KOTER M., 1969, *Geneza Uktadu przestrzennego Łodzi przemysłowej*, Prace Geograficzne IG PAN n° 79, Warszawa
- KOTLICKA J., *Izmienienije w razmieszczienii promysliennych teritorii w Łodzi w 1930-1975*, Problemy nasilenia i prostranstriennej organizacji, Tbilisi
- KOZIEJ L., 1970, *Przemysł miasta Łodzi*, Przegląd Geograficzny, vol. XLII, cahier 2
- KRASSOWSKI K., 1978, *Infrastruktura techniczna Łodzi*, Łódź
- LISZEWSKI S., 1973, *Przestrzenny kształt łódzkiej aglomeracji i jej wewnętrzna struktura. Kryteria delimitacji*, Łódź
- LISZEWSKI L., 1987, *Le rôle de l'industrie dans l'évolution de l'organisation de l'espace urbain*, Folia Geographica n° 10, Łódź
- MISSALOWA G., 1965, *studia nad powstaniem Łódzkiego Okregu Przemysłowego 1815-1870*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź
- MUSIAT W., 1974, *Łódzka aglomeracja miejska*, Przegląd ekonomiczno-społeczny miasta Łodzi n° 1, PWN, Łódź
- STRASZEWICZ L., 1957, *Kompleks przemysłowy Łodzi*, Przegląd Geograficzny, vol. XXIX, cahier 4
- STRASZEWICZ L., LISZEWSKI S., JAKO'BCZYK-GRYSZKIEWICZ J., KOTLICKA, 1978, *Analiza struktury obszarów przemysłowych w aglomeracjach miejskich*, dactylographié IG I PZ PAN, Problem Miedzyresortowy /21
- Strukturalne przeobrażenia wielkich miast przemysłowych*, 1979, Łódź.

CHANGES IN THE REPARTITION OF INDUSTRIES IN ŁODZ

This article discusses the origin and development of industry, only textile at the beginning, in the area of the contemporary Łódź agglomeration. The location of factories at the beginning of XIX

and XX century was presented in the town of the agglomeration, i.e. Łódź, Pabianice, Zgierz, Aleksandrów Łódzki and Konstantynów Łódzki. The industrial areas from XIX century can now be found in the centres of these towns. Most of them still function in an unchanged architectural form, some were destroyed, or their area decreased. In the interwar period the development of the industrial areas was tempered, e.g. in Łódź not even one industrial plot was created. This was connected with the crisis in the Polish textile industry and loss of Eastern markets. In this period in the other towns some new industrial areas were located near the factories from the XIX century. After W.W. II new big industrial plants were located in the suburbs of towns, forming separate industrial zones.

LES CHANGEMENTS DANS LA REPARTITION DES TERRES INDUSTRIELLES DE L'AGGLOMERATION DE ŁODZ

Le travail est consacré à l'étude de la genèse de l'essor industriel, au début textile, sur le territoire de l'agglomération actuelle de Łódź. On a aussi pris en considération la localisation d'établissements industriels au XIXe et XXe s. dans les villes de l'agglomération telles que : Łódź, Pabianice, Zgierz, Aleksandrów Łódzki et Konstantynów Łódzki.

Les terrains industriels datant du XIXe s. sont actuellement placés aux centres des villes agglomérées. En majorité, ils n'ont pas changé leur forme architectonique, certains ont été liquidés ou on a diminué leurs surfaces. A l'entre-deux-guerres, à cause du crise dans l'industrie textile polonaise (une perte des marchés orientaux), l'expansion des terrains industriels a été freinée - aucune parcelle industrielle n'a pas été fondée à Łódź. A cette époque-là, on les a localisés dans les autres villes à proximité de la partie de la ville datant du XIXe s. Après la Deuxième Guerre mondiale on a localisé de grands établissements à la périphérie des villes. Ils forment des quartiers d'industrie et de stockage.

katoenspinnerijen van K. Scheibler, onveranderd gebleven tot op onze dagen.

woonkwartier der arbeiders van de spinnerij K. Scheibler, sinds de 19de eeuw tot op de dag van vandaag onveranderd gebleven.

